

РОЗДІЛ 8 СУДОУСТРІЙ

УДК 343.57

ДО ПИТАННЯ ПРО РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

ON REFORMING THE JUDICIAL SYSTEM IN UKRAINE

Коробка О.С.,
старший викладач кафедри правосуддя
Сумський національний аграрний університет

У статті виявлено основні напрямки вдосконалення здійснення правосуддя в Україні з огляду на вимоги міжнародних стандартів захисту прав та інтересів людини, у т. ч. один з основних – справедливий розгляд справи. Автор вважає, що суди повинні формуватися шляхом виборів і приймати рішення іменем народу України, про що слід внести зміни до ст. 124 Конституції України. Окрім того, більш широке залучення населення до судового процесу дозволить забезпечити справедливість при прийнятті судових рішень.

Ключові слова: реформа судової системи, справедливий розгляд справ, обрання суддів, присяжні, народні засідателі.

В статье выявлено основные направления совершенствования осуществления правосудия в Украине с учетом требований международных стандартов защиты прав и интересов человека, в т. ч. одного из основных – справедливого рассмотрения дела. Автор считает, что суды должны формироваться путем выборов и принимать решения именем народа Украины, о чем следует внести изменения в ст. 124 Конституции Украины. Кроме того, более широкое привлечение населения к судебному процессу позволит обеспечить справедливость при принятии судебных решений.

Ключевые слова: реформа судебной системы, справедливое рассмотрение дел, избрание судей, присяжные, народные заседатели.

The purpose of the article was to identify the main directions of improving the justice in Ukraine because of the requirements of international protecting the rights and interests of people standards, including a major – fair trial.

To achieve this goal the following objectives were set: clarification of approaches to the understanding of justice in the case in court; clarification of scientist's positions on the applicability of this principle and trends of improving the administration of justice because of it.

The question of the principle of fair trial is one of the most complex and controversial, owing to several reasons. The author fully supports the position of the European Court of Human Rights on a clear separation of trial fairness and correctness or falsity of the judgments.

The author considers the case tribunal established by law, the independence and impartiality of the court, the public hearing and the proclamation of the judgment, the trial within a reasonable time as the elements of a fair trial.

The author believes that the courts should be formed through elections. Also the author believes the courts have to make decisions by the name of the people of Ukraine, which should amend Art. 124 of the Constitution of Ukraine. In addition, public involvement in the judicial process will ensure fairness in judicial decisions.

Key words: reform of the judiciary, fair trial, election of judges, jurors, people's assessors.

Питання про справедливий суд поставало протягом всього періоду існування судової системи. На сьогодні багато існує нарікань на неякісну роботу судів і несправедливість прийнятих ними рішень, що призвело до актуалізації питання про реформу судової системи. Однак, перш ніж реформувати судову систему, потрібно визначити напрями вдосконалення здійснення правосуддя в Україні, виходячи із основного його завдання. Таким завданням є гарантований судовий захист прав і законних інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. При цьому перше місце посідають права, інтереси та свободи людини. Судовий захист – це особлива форма захисту людини від будь-яких посягань на її права та свободи, у т. ч. з боку держави.

Ось чому судова влада має бути незалежною і доступною для всіх, хто проживає в Україні і потребує судового захисту. З цією метою повинні бути створенні відповідні умови і забезпечене право на звернення до суду усім без винятку особам. При цьому відсутність можливості оплатити судові послуги не повинна бути перешкодою для звернення до суду.

Метою статті є виявлення основних напрямків вдосконалення здійснення правосуддя в Україні з огляду на вимоги міжнародних стандартів захисту прав та інтересів людини, у т. ч. один з основних – справедливий розгляд справи.

Для досягнення поставленої мети поставлені такі завдання: з'ясування підходів до розуміння справедливості

при розгляді справи у суді; з'ясування позицій вчених з приводу можливості застосування цього принципу та напрямків вдосконалення здійснення правосуддя з огляду на нього.

Стаття 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 року закріплює право на справедливий суд. У ч. 1 цієї статті встановлено, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.

У процесуальних законах України містяться схожі положення. Відповідно до ст. 1 ЦПК України завданнями цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. У ст. 2 КПК України визначено, що завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий

не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. Завданням адміністративного судочинства є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, у т. ч. на виконання делегованих повноважень, шляхом справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду адміністративних справ (ст. 2 КАС України).

Таким чином і міжнародні документи, і національні закони гарантують право на справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд справи з метою захисту прав.

Однак, що значить справедливість в роботі та рішенні суду? Як визначити межу справедливості?

Справедливим, за визначенням Академічного тлумачного словника, є той, який діє на підставі об'єктивних фактів, позбавлений упередження; заснований на правильному, об'єктивному ставленні до кого-, чого-небудь [1, с. 590]. З точки зору закону, можна встановити чи порушені норми матеріального та процесуального права, і чи не порушені взагалі права людини. Право і закон є конкретними категоріями, а справедливість є поняттям оціночним. Здійснюючи правосуддя і застосовуючи норму закону, суддя, тим не менш, у цивільному процесі оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів. Так само у кримінальному провадженні слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Це свідчить про деякий суб'єктивний фактор при ухваленні рішень та вироків.

Питання реалізації принципу справедливості судового розгляду справи є одним з найбільш складних і дискусійних, що викликано цілою низкою причин. Європейський суд з прав людини чітко поділяє питання справедливості судового процесу і питання правильності чи хибності судового рішення. Так, Європейський суд з прав людини не вправі встановлювати, чи правильно було ухвалено рішення, однак вправі вирішити, чи був розгляд справи справедливим [2, с. 360].

Вважаємо правильним розмежовувати справедливість як принцип розгляду справи та справедливість як вимогу до вироку чи рішення як судового акту.

Таким чином, логічним видається зробити висновок про те, що елементами справедливого розгляду справи слід вважати розгляд справи судом, створеним на підставі закону, незалежність та неупередженість суду, публічний розгляд справи та проголошення рішення суду, розгляд справи впродовж розумного строку.

Розгляд справи судом, створеним на підставі закону, має розумітися так, що справа має розглядатися юрисдикційним органом в рамках його компетенції на підставі норм права, відповідно до встановленої процедури. З приводу встановлення факту розгляду справи судом, створеним на підставі закону, вже склалася достатньо визначена практика Європейського суду з прав людини. Так, класичним прикладом того, що Європейський суд вважає розглядом справи судом, створеним на підставі закону, є справа Сокурєнко і Стригун проти України. Так, у практиці господарського судочинства при перегляді рішень Вищого господарського суду України Верховним Судом України

останній був обмежений відповідно до норм ГПК України колом повноважень, однак Верховний Суд України виходив за межі закріплених процесуальним законодавством повноважень. При цьому Верховний Суд України зазначав, що, виходячи з положень ст.ст. 6, 8 Конституції України, Судова палата з господарських справ Верховного Суду України не вважає за необхідне дотримуватись закріпленого господарським процесуальним законодавством кола повноважень, оскільки це суперечило б положенням ст.ст. 125, 129 Конституції України, ст.ст. 2, 39 Закону України «Про судоустрій України» стосовно визначення статусу Верховного Суду України та забезпечення ним законності у здійсненні правосуддя. Однак, Європейський суд дійшов протилежного висновку: «...вийшовши за межі своїх повноважень, чітко викладених у ГПК України, Верховний Суд України не може вважатися «судом, встановленим законом» у розумінні п. 1 ст. 6 Конвенції відносно даного провадження. Відповідно, було порушено п. 1 ст. 6 Конвенції» [3].

Незалежність та неупередженість суду є невід'ємним елементом справедливого розгляду справи. Європейським судом з прав людини були вироблені критерії, за якими конкретний судовий орган може бути оцінений як незалежний у контексті Конвенції. Зокрема, про незалежність суду свідчать: 1) спосіб призначення суддів; 2) тривалість їх строку повноважень; 3) наявність гарантій проти зовнішнього впливу; 4) наявність зовнішніх атрибутів незалежності. При цьому Європейським судом не надано вказівок чи інших рекомендацій з приводу способу призначення суддів чи тривалості строку їх повноважень [4, с. 106].

Для реалізації основного свого призначення у судовій владі повинна бути довіра людей. На жаль, на сьогодні представники різних гілок влади забувають, хто є єдиним носієм влади в Україні. Здавалось би у незалежній Україні саме народ має бути повновладним господарем, про що і записано у Конституції України, але здебільшого це не так. А яка роль єдиного носія влади в Україні?

Законодавчий орган України формується народом України шляхом виборів, так само і Президент України обирається на виборах. Судова влада формується не народом України, а представниками інших гілок влади (Президентом України та Верховною Радою України). Суди ухвалюють рішення іменем України, водночас коли в рішенні суду ми бачимо сполучення «Іменем України», то як це розуміти? Ці рішення приймаються від імені Президента України або Верховної Ради України, чи від імені українського народу. По суті суди позбавлені повноважень українського народу. Вважаємо, що є підстави запропонувати змінити порядок формування суддівського корпусу. Демократичний устрій передбачає виборність органів влади, а суди є однією з її гілок.

І хоча виборність суддів є одним із шляхів розвитку вітчизняної судової системи, проте є й низка проблем. Громадяни мало знають про діяльність судової влади. Для запровадження виборності суддів потрібно забезпечити відкритість та гласність судової гілки влади, щоб громадяни знали, кого обирати. Крім того, проведення виборів потребує значних фінансових та організаційних ресурсів, а це зайвий тягар для бюджету. Тому впровадження інституту виборності суддів потребує детального вивчення, підготовки та розробки. Тільки таким чином суди стануть незалежними від інших гілок влади і стануть дійсно народними.

Крім цього, повинна бути передбачена можливість звільнення суддів на вимогу населення «за недовіру». Останнім часом досить активно обговорюється питання моніторингу судових процесів. Моніторинг судових процесів є діагностичним інструментом, що дозволяє зібрати об'єктивну інформацію про здійснення правосуддя в конкретних справах і на її основі зробити й поширити

висновки щодо функціонування судової системи в цілому [5, с. 6]. Проведення моніторингу дозволить зробити висновки не лише про ефективність всієї судової системи, але й про роботу кожного з обраних суддів.

Не менш важливим є питання участі народних засідателів та присяжних під час розгляду справ. Народ України, особливо в останній час, майже позбавлений можливості приймати участь у роботі судів України. Інститут народних засідателів майже скасований, а інститут присяжних створений тільки для того, щоб виконати конституційну вимогу, оскільки народні засідателі приймають участь тільки в деяких категоріях цивільних справ окремого провадження, а присяжні – тільки при розгляді деяких кримінальних справ, пов'язаних із можливістю застосування покарання у вигляді довічного позбавлення волі, при чому за клопотанням самого підсудного. Безумовно, повинно бути розширено коло справ, які мають розглядатись за участю присяжних та народних засідателів. Суд присяжних повинен бути двопалатним.

В. Комаров вказує на значущість такого інституту цивільного процесуального права, як інститут процесу-

альних строків і строків розгляду цивільних справ, який є принциповим для оцінки ефективності судочинства з т. з. реалізації права на справедливий судовий розгляд і, зокрема, такої його складової, як право на розгляд справи у розумні строки [6, с. 48].

Виходячи з вищевикладеного, слід прийти до таких висновків. Становлення справедливого суду в Україні здебільшого або навіть в повній мірі залежить від самої процедури формування судів в Україні. Вважаємо, що суди повинні формуватись шляхом виборів і приймати рішення не просто іменем України, а іменем народу України, про що необхідно внести відповідні зміни до ст. 124 Конституції України.

Окрім того, більш широке залучення населення до судового процесу дозволить забезпечити справедливість при прийнятті судових рішень.

Автор розуміє невичерпність висвітлюваної теми, що обумовлена обмеженим допустимим обсягом роботи, тому варто визначити перспективність досліджень як щодо загальної проблематики реформування судової системи України, так і окремих її напрямків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Том 9. – 1978. – С. 590.
2. Трегубов Е. Л. Право на справедливий суд у практиці європейського суду з прав людини / Е. Л. Трегубов. – Форум права. – 2010. – № 1. – С. 360.
3. Справа «Сокурєнко і Стригун проти України» (Заяви № 29458/04 та № 29465/04) : Рішення Європейського суду з прав людини від 20 липня 2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_115
4. Цувіна Т. А. Незалежність суду у контексті практики Європейського суду з прав людини / Т. А. Цувіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/10725/1/Cuvina_106-108.pdf
5. Банчук О. Моніторинг судового процесу : посібник для громадських об'єднань / О. Банчук, Р. Куйбіда, М. Серєда. – К. : ВАІТЕ, 2015. – 70 с.